

Михайло Шмаль

Михайло Карпенко

БОНДАРИ

Оповідання

I.

Легкий в управлінні, з потужним двигуном, автомобіль мчав добротною автострадою. Її господар, Михась Короленко, їхав провідати рідне село. Власне й не село, бо його уже десятки років немає на жодній мапі, а рідні краї, землю, де народився, ріс, де минало босоноге дитинство. Врівноважений і поміркований чоловік, інженер-будівельник, кандидат технічних наук, уже солідного віку, він не поспішав, бо попереду був цілий день — споминів, вражень. Останніми місяцями його просто мучили якісь згадки, сумніви, він часто впадав у зажуру. Не депресія ще, але вже й не спокій.

Їхав сам, попросив дружину Галю дозволити йому здійснити цю подорож наодинці. Та, хоч довго й не погоджувалась, якоїсь миті, навіть, спалахнула докором, та, зрештою, таки щедро збрала його в дорогу — не соромно буде заїхати десь до своїх знайомих, провідати їх, пригостити доброю чаркою. Сам — за кермом, тож пообідає та й по всьому.

Їхав Михась у мальовничий край межиріччя Дніпра і Десни, який з давніх-давен славився своїми багатими природними ресурсами, придатними для безбідного людського існування. Першим його багатством була земля, щедро удобрена

постійними весняними розливами обох річок, яка давала непогані врожаї як злакових, так і технічних культур — льону, конопель, коксагізу.

Були тут колись і пишні баштани — під осінь на піщаних, місцями добре перемішаних з торфом, полях аж репались величезні кавуни, дині, хилились додолу півкілограмові помідори. У руслах невеликих річечок, ставках, штучних копанках кишіло рибою, раками. Ліси були повні грибів, ягід.

А які трави росли на цьому благословенному шматку землі, — у кожному селі було немало худоби, свиней, птиці. Рай та й годі!

За вікнами проносились осінні краєвиди, парувала щойно зорана на озимину земля. Оновлена автострада аж дзвеніла під колесами автомобіля і наповнювала серце якоюсь відвагою.

А думки летіли одна за одною, як колеса автомобіля. Якоїсь миті став згадувати, хто його першим назвав Михасем. Так його багато хто із рідних та друзів зве і понині. Правда, молодим він часто сердився. Та — дивина, на сімдесят шостому році життя йому приємно відгукуватись на це ймення. Чи не тому, що так його особливо любила називати матуся, їй і належить ця пестлива форма його імені. Батько, так той, попервах, навіть трохи хмурився, та згодом і він інколи звертався до сина саме так.

Раптом Михась збагнув, що зліва уже недалеко і поворот на рідні краї. На заваді була суцільна лінія і довелось проїхати до найближчого перехрестя, щоб там розвернутись і їхати до свого повороту.

II.

Відразу за поворотом дорога круто помінялась. Михась подумки усміхнувся — Галя тут би не витримала, бурчала б. А йому — заввиграшки. Такий шлях — ще й нічого у порівнянні з тим, що тут було в далекі роки дитинства. Тоді ні восени, ні весною проїхати було взагалі неможливо. Асфальту не було, а чорноземи, порізані болотами та річечками, робили цю дорогою суцільною мукою. Виручали тільки гусеничні трактори та автомобілі ЗІСи. Один був і у їхньому колгоспі. Він знову усміхнувся подумки: копія американського студебекера, яких було немало по війні в країні. Пізніше налагодили випуск і «своїх» подібних машин. Від імені заводу імені Сталіна і утворилась їх назва. Та ЗІС – теж гарна машина була, казати нічого, підбив Михась підсумок своїм думкам.

Ось уже і рідні краєвиди. У кожної людини є своя мала батьківщина — місто, село, навіть, — хутір. Для Михася такою батьківщиною було село Бондарі.

Було... у цьому селі він народився і ріс, ходив до школи. Та у 1958 році села не стало. Недавно відгриміла жорстока війна, та міжнародна ситуація знову загострювалась, країна повинна була готуватись до нових випробувань і нарощувала свої військові можливості. Так, у межиріччі Десни і Дніпра, постав військовий полігон навчального центру «Десна». Аби звільнити під нього територію, знесли з півдесятка старовинних сіл. У їх числі виявилось і село Бондарі.

Якою логікою керувалося тодішнє радянське керівництво, облаштовуючи полігон у такому густонаселеному, вважай, — курортному місці, адже сюди під час відпусток приїжджало на відпочинок багато киян, — загадка. До всіх недоліків цього військового об'єкту була ще й віддаленість від залізниці. Щоб потрапити сюди на навчання, десятки військових частин з бронетехнікою розвантажувались аж на

залізничній станції Бобровиця і потім понад тридцять кілометрів польовими дорогами робили марш-кидок до «Десни».

Значно вигідніше було б побудувати полігон десь на півночі Київської чи Чернігівської областей, які малозаселені, провести туди гілку залізниці і, з далеко меншими потугами, розгорнути їх діяльність. Очевидно, ніхто не перейнявся ані долею людей, ані історичним минулим цього краю.

Михась знову поринув у спогади. Цього разу довелось згадати, як йому, тоді ще студенту Остерського будівельного технікуму, мимо своєї волі, теж довелось брати участь у розбиранні хат та хлівів рідного села. Ніхто його не питав тоді, хоче він цього чи ні. Студенти технікуму, по суті, були казенними людьми — виконували те, що потрібно було державі.

Майже 600 сімей селян були розселені по всій Чернігівській області. Новим місцем проживання селян тоді стали Остерський, Козелецький та Носівський райони Чернігівщини. Двадцять населених пунктів прийняли бондарівців. Зокрема, чи не найбільше їх поселилося і в селі Козари, яке у Другу світову війну жорстоко постраждало від німецьких загарбників. Нині там цілий куток так і називається — Бондарі.

...Розташоване за 25 км від райцентру — містечка Остер, Бондарі було заможним селом. І — дуже співучим. А коли в середині 50-х років до нього прибула ще й когорта молодих учителів, в сільській семирічній школі взагалі настали дуже цікаві часи. Тоді, натхненні діяльними вчителями, старшокласники розбили клумби біля школи, насадили та насіяли різних квітів, яких у селі і не бачили раніше. А голова колгоспу купив у школу телевізор «Воронеж».

Хтось засумнівається: «А де ж у 1955-1956 роках у селі взялась електроенергія?» Відповідь проста: щоб забезпечити продуктами харчування військову частину, був укладений договір між місцевим колгоспом і військовою частиною. Військові й встановили біля школи потужний генератор, який освітлював центральні вулиці біля школи, контору колгоспу, школу, клуб, магазин. Тоді комсомольці і піонери за зиму заготовляли багато попелу, курячого посліду. Весною у Пущі збирали жолуді для годування свиней, прополювали плантації коксагізу — такого собі рослинного каучуку.

На ті часи у Бондарях було багато молоді, тож працювала художня самодіяльність, ставили п'єси, займалися спортом. Особливо до душі багатьом була легка атлетика. Волейбольна команда під керівництвом Івана Бурі славилась на всю околицю.

Здумавши про волейбольну команду, Михась знову легенько осміхнувся. Пригадав, що його, невеличкого зростом, хлопці не дуже хотіли брати до команди. Та, зауваживши, як він уміло подає м'ячі, пом'якшали. Згодом Михась став навіть гордістю команди, адже його подачі часто заставляли супротивників зненацька і гра не раз закінчувалась перемогою.

III.

Поля закінчувались. Починались невеликі переліски, помережані улоговинами недоторканої, уже пожухлої, трави.

Ось уже і колишні околиці Бондарів. Тепер уже нічого не нагадувало, що колись тут шуміло життя: люди працювали на полях і городах, випасалися череди корів,

веселі хлопчаки зранку до вечора гасали на пастівнику. Грали в різні ігри, а коли з'явилися м'ячі – у футбол, волейбол. А які весілля буяли осінніми днями у селі, яких пісень тоді співали, здавалось, усі люди. А велелюдні храми... Люди уміли працювати, але уміли й відпочивати!

«Де воно усе це тепер», — сам себе запитав подумки Михась? І сам собі ж, подумки, відповів: «Подаленіло...»

Спочатку заїду, подумав Михась, до пам'ятної стели, яку нещодавно встановили на честь колишнього села земляки, які звідусіль з'їхались на свою землю. Вклонюся пам'яті рідного краю...

Гарячу ініціативу зі встановлення стели проявили брати Іван та Микола Бурі. Михась теж брав активну участь в організації цієї почесної і потрібної справи. Є тепер куди приїхати людям, зустрінися із земляками, пом'янути покійних...

Ось уже і стела. Михась вийшов з автомобіля і підійшов до гранітного обеліску. Спохвотився, що не взяв квіти. Стояв і довго вдивлявся в напис, потім роззирнувся подивився в той бік, де було колись їхнє родове обійстя... На душі защеміло і щоб не випробувати себе далі, він низько вклонився обеліску і подався до автомобіля.

Далі шлях Михася пролягав до знаменитої Пущі — старовинного лісового масиву, який і досі дивував своїми могутніми старими деревами – дубами, грабами, соснами.

Михась вирулив на дорогу і подався на Пущу.

Дуже вже манила його ця стародавня лісова місцина. Мабуть, шести чи семи років, влітку, старша сестричка Віра ще з двома жінками забрали його в Пущу збирати чорниці. Від села до неї було приблизно 3-3,5 км.

Що означає Пуща? Це — прадавній ліс, в основному з дуже величезними соснами, порослий підліском, папороттю.

Тоді ще, пам'ятається, біля однієї з таких сосон одна з жінок здивовано сказала: «Ой, яка ж вона висока, ану, давайте спробуємо обняти, чи подужаємо?»

Тільки учотирьох вони таки спромоглися обняти сосну: дві дорослі жінки, сестра-підліток і він — малюк. Але сантиметрів з п'ятдесят все таки не вистачило ще до замкненого кола.

Коли увечері, назбиравши ягід, вони з сестрою прийшли додому і розповіли татові і мамі, яке бачили дерево, той зауважив: «Ось у лісника Івана Крупки, так хата зроблена з одного такого дерева».

Згодом, уже інженером, Михась перевіряв татові слова підрахунками: батько говорив правду.

Поганенькою дорогою, яка місцями була вибита до гравію, автомобіль в'їжджав уже до лісу. Михасеві згадалась одна історія пов'язана з цією самою Пущею. На мить він аж очі заплющив — добра, таки, історія, яка мало не поставила крапку на його подальшому житті.

З дитинства Михась дуже любив ліс. У їхній сім'ї був красивий кінь. Якось восени батько запряг його у воза з ручицями та й каже: «Поїду до дядьків у Василеву Гуту, провідаю їх». Якраз було свято і там був храм.

Дорога до цього села пролягала через Пущу і Михась упросив батька, щоб він взяв і його з собою — це ж по дорозі можна помилуватись загадковим лісом, а пощастить – ще й зі звіром якимось зустрінеться!

Село Василева Гута, де жили батькові дядьки, було від Бондарів, мабуть, кілометрів за 16-18.

Їхали неквапом. Ось і Пуща. Віз стрибав по корінню прадавніх сосон. По дорозі батько запримітив величезного соснового пня, зупинив коня та й каже: «Сину, будемо їхати назад, додому, заберемо цього пня на лучину».

Лучиною в селі називали смолисті обаполки із соснових дерев для розпалювання дров у печі чи грубі.

Михась і собі запримітив неподалік шматок дуба, розчакнутого блискавкою, та й каже: «Тату, а це буде мені на лижі».

Осінній день короткий, тож недовго похрамувавши в дядьків, поїхали додому.

Світив повний місяць. Видно було, мов удень.

Доїхали до пня і шматка того дуба. Закотили з батьком того пня на воза, завантажили ще й дубовий обаполок та й продовжили шлях до Бондарів. На возі, на запахущому сіні, юний Михась заснув міцним сном.

IV.

Прокинувся він від крику батька, який звав у Пущі людей на допомогу. Але навкруги не було нікого, крім величезних сосон та інших столітніх дерев...

А сталося ось що: віз стрибав по коріннях, ручиця воза вискочила із гнізда, випала частина воза і Михась із сіном скотився на землю, а на голову йому упав великий пеня.

З рота і носа хлопчика хлинула кров. Приїхавши в село, батько серед ночі поїхав до фельдшера Рандієвського, розбудив його і привіз додому, щоб той оглянув сина.

Рандієвський подивився на напівживого Михася та спромігся лише сказати: «Все буде залежати від його організму...»

Близько місяця Михась лежав вдома. Приходили провідувати однокласники, сусіди.

Того пня батько пізніше привіз і порубав на лучину. З дуба змайстрував Михасеві лижі, на яких він залюбки катався з гірок.

У цій історії Михасю найбільше було жаль свого новенького пальта, яке батько купив чи то у Острі, чи в Києві. Воно все було залито кров'ю. І скільки мати не прала та сестра Валя не чистила його, воно вже так і не стало таким красивим, як було новим.

Довго ще Михасева голова була в страшних болючих струпах, з яких постійно текла сукровиця. Але Господь Бог таки допоміг Михасю. Бо не довелось би йому це згадувати у свої 75 років.

Голова бралася струпами ще багато років. Та життя брало своє: Михась підростав, мужнів. І хоч був невисокого зросту, але виріс витривалим і енергійним хлопцем. Ніхто з однокласників його ніколи не кривдив. Та й старші поважали.

V.

Автомобіль, тим часом, під'їжджав до того пам'ятного місця. Михась з'їхав з дороги на лісову полянку. Зупинився і вимкнув двигун. Довго сидів у повній тиші. Ця місцина була безлюдна, тут рідко коли проїжджали машини, а вже інший транспорт і поготів.

Вийшов з автомобіля, підійшов до тієї злочасної місцини, де колись лежав придавлений пнем. Мимохіть уявив собі майже безпорадного батька, який у лісовій напівтемряві скакав на одній нозі довкола жорстоко пораненого сина, адже другу втратив на війні, і волав про допомогу.

Як йому вдалося скинути з непритомного сина того пня, як самотужки поставити на місце ступицю і потім добратися додому — залишається загадкою.

Отямившись від роздумів, Михась роззирнувся і відшукав очима розчахнутого дуба, який колись віддав частину свого стовбура йому на лижі. Той помітно збільшився у розмірах, тільки на місці колишньої гілки зяяла глибока вирва, яку дуб, почасти, затягнув уже корою.

Поволі підійшов до нього і обхопив руками. Мимоволі, з очей полилися сльози. Плакав так, як у найскрутніші миті дитинства, тільки мовчки, видавали лише плечі, що здригалися від схлипів. Міць цього, хоч і пораненого, велета (а чи він таки виплакався), поступово вернула йому спокій. Михась тихенько відійшов від дуба і присів на купину.

Раптом почув то тут, то там крики лісових птахів. Ось закричала сойка: раз, вдруге. Десь гукнув пугач, зацокотів по дереву дятел... Підтримують, подумав вдячно Михась, і на душі остаточно посвітліло — це свій, рідний ліс і кожна в ньому звірина і пташина — теж свої, рідні. А життя — це боротьба, кому як не цим лісовим мешканцям знати про це.

Михась встав, оглянувся на всі боки. Довкруги — нікого, тільки ті ж пташині звуки. Помахав у гущавину своїм співучасникам рукою і поволі пішов до машини. Тільки відчув у руках важелі, відразу завів автомобіль і потихеньку, аби не пошкодити молоді деревця та свого металевого коня, виїхав на дорогу.

VI.

Назад їхав ще тихіше, зрідка вдивляючись в лісові нетрі. Дорога, як і перше, була повністю безлюдна. Ось уже і узлісся, десь там, попереду, колись було село, а зараз — видніються лише кущі та поодинокі дерева.

Справа відкривався приємний краєвид — кілометрів з півтора порослих травою луків, за ними виднівся березовий ліс. І тут Михась згадав, що брав з собою кошика. Мо, якого грибка знайду на суп, подумав.

З'їхав машиною на узбіччя і пішки вернувся в ліс. Більше півгодини ходив між дерев, заглядав під кущі, розгортав трави, та жодного пристойного гриба так і не побачив. Більше — мухомори та поганки. Підозрілих сиріжок брати не став. Мабуть, грибний сезон закінчився, подумалось, а всяка нечисть росте де завгодно і коли завгодно. Та їсти ж її не можна.

Нарешті Михась збагнув, що він страшно зголоднів, а на задньому сидінні — ціле багатство: м'ясо, ковбаса, помідори, смажена рибка. Водичка мінеральна і головне — сімсот грамів своєї, домашньої, настояної на звіробії, горілочки.

Кудись спеціально заїжджати не став. Вирішив, що пообідає з першою зустрічною людиною, хотілося бодай когось пригостити та перекинутись словом. Їхав і поглядав на навколишні луки. Уже далеко позаду залишилися рідні Бондарі, та людей не було.

Аж ось з недалечкого переліску попаски з'явилось декілька корівок. За ними у брезентовому плащі вийшов і пастух. Якийсь ще не старий дядько у брезентовому

зеленому плащі — де він його і взяв, адже нині вже таких не шиють, відзначив Михась. Сам Бог посилав йому напарника до трапези.

Михась зупинився, вийшов з автомобіля і луками пішов назустріч череді. Привітався з господарем корів, назвався, поцікавився з ким має справу. Тоді запропонував чоловікові пообідати з ним.

Той, хоч уже й заморив черв'ячка, як зауважив гостинному подорожньому, не відмовився. Лише попросив зробити це не в автомобілі, а прямо тут, під відкритим небом. Треба ж і корів не розгубити, пояснив.

Михась погодився. Вернувся, взяв корзинку із запасами і вернувся до свого нового знайомого. Разом вони розстелили брезентовий плащ. Михась накрив його зверху скатертиною, яку не забула покласти дбайлива дружина. Розклав харчі. Пляшка горілки викликала у чоловіків різні емоції: пастух зрадив, що погріється, а Михась пожалівся, що за рулем і пити, звичайно, не буде.

Корівки мирно поскубували ще місцями зелену соковиту траву, а чоловіки приступили до обіду. Новий знайомий Михася виявився усього на десять років молодший за нього, мешканець недалекого звідси села. Виявилось, що він — не місцевий. Років зо двадцять тому, коли закривались у місті заводи, вони з дружиною прикупили в селі хату, обоє ж бо народились і вирости у сільській місцевості, завели корів і стали міні-фермерами. Тепер і самі не голодні, і дітям допомогу відчутну надають.

Відчувалось, що чоловік абсолютно задоволений своїм становищем. Його оптимізм передався і Михасю. Він, жартома, зауважив про себе, як душа остаточно поверталася в тіло.

Пообідавши, чоловіки обмінялись адресами, і Михась, віддавши пастуху решту своїх запасів, попрощався з ним і рушив у зворотню дорогу.

Коли виїжджав на трасу, уже добряче стемніло. Восени вечори короткі і швидко темніє. Та машина вже котилася по доброму асфальту. Котилася додому, у цивілізацію. Він включив тихенько музику. Тепер на душі у Михася був повний спокій.